

Blažek, Václav

[Havlová, Eva. České názvy savců: historicko-etymologická studie]

Linguistica Brunensia. 2011, vol. 59, iss. 1-2, pp. 320-322

ISBN 978-80-210-5507-0

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115197>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Процессу развития морфологической системы русского языка посвящен четвертый раздел «*Морфология*» (с. 99–116), который разбит на шесть глав. Автор пособия описывает в каждой главе одну часть речи: имена существительные, имена прилагательные, местоимения, имена числительные, глаголы и наречия. В конце глав даются упражнения для проверки студентов. Имена существительные древнерусского языка имели грамматическую категорию рода, числа и падежа. Категория одушевленности и неодушевленности появилась позже. Имена существительные склонялись не по родам, а по основам (склонение с основой на *-a* (*-ja*), на *-o* (*jo*), на *-ь*, на *-ь*, на согласный). Что касается категории числа, кроме единственного и множественного числа существовало двойственное число, обозначающие парные предметы. Утрата двойственного числа произошла в XIII–XIV вв., но его следы существуют в русском языке до сих пор, автор их приводит в данной главе. Имена прилагательные древнерусского языка имели краткие и полные формы, но краткие формы употреблялись по-другому, чем теперь: в качестве определений и в предиктивной функции, по отношению к полным формам были первичными. Местоимения, которые представляют собой древнюю лексико-грамматическую группу указательных слов, описываются в третьей главе. Облик многих из них не изменился, но наиболее заметное изменение произошло в кругу личных местоимений. Имена числительные образуют особую часть речи, которая сложилась в поздний период истории русского языка, так как раньше названия чисел относились или к прилагательным, или к существительным. После описания развития имен числительных следует глава посвящена глаголам. Сегодняшняя система глагольных форм является тоже результатом процесса долгого развития и многочисленных изменений. В главе объясняются основные изменения этой части речи, т. е. соотношение категории вида и рода, изменения в формах выражения прошедшего времени, утрата ряда спрягаемых глагольных форм, образование и употребление причастий. Последняя глава описывает наречия, которые разбиты на две группы: непроизводные и производные. Большое внимание уделяется наречиям, образованным от имен существительных.

Пятый раздел предлагаемого пособия посвящен развитию синтаксиса («*Синтаксис*», с. 176–186). В разделе рассматриваются вопросы изменения в употреблении падежных форм, согласования сказуемого и подлежащего, и особых способов выражения именного сказуемого.

Последний раздел касается орфографии русского языка («*Орфография*», с. 187–216). Этот раздел представляет собой историю формирования русской орфографии и ее настоящее положение. В семи главах постепенно рассматривается правописание гласных в корнях слов, в приставках и суффиксах, далее в согласных в корнях слов, в приставках и суффиксах, и правописание *ъ* и *ь*. Все главы богато иллюстрированы примерами.

После шестого раздела следует список использованной литературы («*Литература*», с. 217–219).

В предлагаемом учебно-методическом пособии излагаются основные понятия исторического развития русского языка в соответствии со сложившейся традицией. Автор приводит целый ряд иллюстративных примеров. В пособии имеются иллюстрации, схемы, таблицы и задания для укрепления проходимого материала учащимися настоящих разделов и глав.

Либуше Дуфкова

Eva Havlová: České názvy savců. Historicko-etymologická studie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 272 s. ISBN 978-80-7422-037-1

Na knize „České názvy savců“ autorka pracovala mnoho let. Výsledkem je unikátní a zcela ojedinělé dílo, které představuje syntézu prvotřídní etymologie, již byla autorka nejčelnější českou

reprezentantkou, české zoologické terminologie představené v úplném rozsahu od termínů zděděných přes převzaté k uměle vytvořeným, a samotné zoologie, jejíž taxonomie, ta historicky překonaná i ta nejmodernější, hraje roli jedné z logických os celé monografie.

Čeština, stejně jako další evropské jazyky se starší literární tradicí, zdědila svou zoologickou terminologii více méně ustálenou vzhledem k teritoriu, kde byla užívána. Nevelký přesah směrem k exotické zvířence lze připsat zejména biblickým látkám a také kontaktu s etniky přicházejícími z exotických končin. Teprve velké zámořské objevy a zejména následující systematická kolonizace znamenají nový zdroj informací o fauně dosud nepopsané. Odpovídající terminologie se zde rodí krajně nesystematicky. V některých případech je adaptováno pojmenování z jazyka původních obyvatel, v jejichž vlasti byl pro Evropu nový živočich zaznamenán, jindy jej pojmenuje přímo evropský (znovu)objevitel a nezanedbatelná část nových zoonym jsou umělé výtvořiny českých zoologů a lingvistů, přičemž jeden živočich jich nezřídka dostal přisouzeno i několik. Touto terminologickou džunglí zarostlou zoonymy ze všech trvale obydlených kontinentů, i poněkud jurodivými výtvořiny českých obrozenců, se autorka dokázala pohybovat s obdivuhodnou jistotou. Do obrovského materiálu nakupeného za poslední půltisíciletí, vnesla řád, smysl a tam, kde to okolnosti dovolovaly, též etymologii, tj. základní informaci o původu toho kterého zoonyma. Mimořádně cenné jsou rejstříky, které mapují nejen všechna citovaná zoonyma podle jazyků, ale registrují též odborné zoologické názvosloví.

Následující poznámky jsou jen marginální upřesnění k rozkolísané transkripci, což je důsledek obrovského rozptýlu pramenů v čase, plus několik bibliografických doplnění k tématu zoonym.

Ad s. 34: Místo hetitského *lahpa-* má být *lahpa-*, lze přepsat i v podobě *lahpa-* „slonovina“ (také v indexu).

Ad 41, 47: Arabské *majmún* by mělo být přepsáno spíše *maimūn*, pokud je grafem *j* použit pro přepis arab. *j* jako v *jarneyet*, *jerneyet* (s. 122), kde *j* = *dž*.

Ad 118 („lev“), 120 („tygr“), 127 („šakal“) – nové etymologie a rozbor starých viz Blažek 2005

Ad 131: „medvěd“ – Lze ukázat, že dokonce většina pojmenování „medvěda“ v ie. jazycích může být spojována s pozitivním vztahem medvědů k medu a jeho producentům, včelám. Obhájit tak lze i tradiční interpretaci baltského „medvěda“ jako „lízala“ (Blažek 2000).

Ad 150: „kůň“ – ideje z disertace (Blažek 1992) rozvíjí a upřesňuje článek Blažek 1999.

Ad 153: v literární tibetštině *rkjan* „divoký osel“ (Richter 1983, 31). Tvar *kyan* pochází z některého z moderních bezpísemných dialektů.

Ad 158: „velbloud“ – v článku o pojmenování slona v ie. jazycích (Blažek 2001; citován autorkou u hesla „slon“) je ukázáno na pravděpodobnou chybnost tradičního názoru o původu gót. *ulbandus* „velbloud“ z ř. ἐλέφας „slon“; viz též Puhvel 1991, 424–26, který pro gótské slovo nabídl lákavější paralelu v het. *huwalpant-* „hrbáč“.

Turecké *deve* (a podobné formy prakticky ve všech turkických jazycích) znamenají přímo „velbloud“ a nikoliv „soumar“, sr. např. Ščerbinin 1977, 103.

Ad s. 185: ř. *ἄρην*, chybí -v.

Ad s. 186: **orongo** – původ je možno najít v chalcha-mongolském *orongo*, lit. mong. *orungu* „a kind of small dark antelope with long flat horns“ (Lessing 1960, 623).

Přes nečekanou smrt autorky se podařilo monografii dokončit v obdivuhodně krátké lhůtě a mimořádně vysoké kvalitě. V neposlední řadě potěší ilustrace převzaté z Brehmova *Života zvířat*. Je velká škoda, že se autorka nedožila vydání svého posledního díla. Současně nás může těšit, že jsme na její odkaz nemuseli čekat dlouho. Právě prostřednictvím této krásné knihy bude Eva Havolová žít nadále mezi svými čtenáři.

Reference

- Blažek, Václav. 1992. *Indoevropská zoologická terminologie (savci)*. Brno: Disertace obhájená na FF MU 1993 (dostupna na <www.phil.muni.cz/jazyk>)
- Blažek, Václav. 1999. Is Indo-European *H₁ek 'horse' really of Indo-European origin? In: *Studia Indogermanica Lodziensia II*, eds. P. Stalmaszczyk & K.T. Witczak. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 21–32.
- Blažek, Václav. 2000. Baltic *[]lākija- m. / *[]lākijā f. „bear“. *Linguistica Baltica* 8, 49–56.
- Blažek, Václav. 2001. 'Elephant' in Indo-European Languages. In: *Proceedings of the Twelfth Annual UCLA Indo-European Conference* (Los Angeles, May 2000), eds. M.E. Huld, K. Jones-Bley, A. Della Volpe, M.R. Dexter. Washington: Institute for the Study of Man (*Journal of Indo-European Monograph Series*, No. 40) 2001, 147–167.
- Blažek, Václav. 2005. Hic erant leones. Indo-European „lion“ et alii. *Journal of Indo-European Studies* 33/1–2, 63–101.
- Lessing, Ferdinand. 1960. *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley-Los Angeles: University of California.
- Puhvel, Jaan. 1991. *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 3. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Richter, Eberhard. 1983. *Wörterbuch Tibetisch-Deutsch*, Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Ščerbinin, Vladimir G. 1977. *Kratkij turecko-russkij slovař*. Moskva: Russkij jazyk.

Poděkování: Recenze vznikla za příspěvní grantu GAAV, č. IAA901640805.

Václav Blažek

Dobrodružství etymologie. Články Františka Kopečného z prostějovského časopisu Štafeta. Ed.: A. Bičan, E. Havlová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009. ISBN 978-80-7422-005-0

U příležitosti stého výročí narození významného českého jazykovědce, etymologa a slavisty Františka Kopečného (1909–1992) vydali pracovníci etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR jeho popularizační jazykovědné příspěvky pod názvem **Dobrodružství etymologie. Články Františka Kopečného z prostějovského časopisu Štafeta**. Tento soubor obsahuje všechny články, které Kopečný publikoval v letech 1969–1992 v prostějovském kulturním časopise *Štafeta*.

František Kopečný se zabýval českým jazykem, zejména syntaxí, dokladem toho jsou díla jako *Úvod do studia českého jazyka* (1947), *Základy české skladby* (1952), *Slovesný vid v češtině* (1962), dále českými nářečmi, zvláště těmi z oblasti Prostějovska, například *Nářečí Určic a okolí. Prostějovský úsek hanáckého nářečí centrálního* (1957), zabýval se však i genetickými podobnostmi slovanských jazyků, např. *Základní všeslovanská slovní zásoba* (1964), *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena* (1973). Tento svůj široký záběr částečně reflektoval i ve svých člancích ve *Štafeti*, kde můžeme najít články zabývající se zejména českými nářečmi, slovanskými podobnostmi a hlavně etymologickým popisem slov.

Ve vydání, jež se nám dostává do rukou, nejsou články řazeny chronologicky podle toho, jak vycházely v časopise, nýbrž tematicky, což mimo jiné umožnilo sloučit ty články, které vycházely na pokračování, v jednu kapitolu. První dvě statě se zabývají slovanskými jazyky obecně, další tři řeší problematiku českých nářečí (a to českých ve významu geografickém, takže sem patří i článek „O původu, jménu a jazyku Cikánů-Romů“). Nemůže samozřejmě chybět vzhled do nářečí Prostějovska, kterým se zabývá například v příspěvku „Nářečí prostějovského okresu kdysi a nyní“. Zbýlých sedmáct článků se v různých obměnách věnuje původu slov, namátkou zmiňme názvy několika z nich; například „Kde se vzala jména předhistorických knížat?“, „Jak se slova rozcházejí (Nahlédnutí do etymologické kuchyně)“, „K německému a latinskému pojmenování Prostějova“ či „Vánoce – motivy pojmenování“. Jak je patrné i z našeho výběru, důležitou částí v tomto tematic-